

УДК 316.37

Архінова Є. О., Ковалевська О. В.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена визначенню сутності критичного мислення як необхідної складової розумової діяльності людини в сучасному інформаційному суспільстві. Висвітлено парадигму визначення критичності мислення особистості. Проаналізовано системність підходів до проблематики у визначних філософських концепціях.

Ключові слова: критичне мислення, інформаційне суспільство, мисленнєва діяльність.

Статья посвящена определению сущности критического мышления как необходимого элемента мыслительной деятельности человека в современном информационном обществе. В работе освещается парадигма определения критичности мышления личности. Проанализирована системность подходов к проблематике в значимых философских концепциях.

Ключевые слова: критическое мышление, информационное общество, мыслительная деятельность.

The article focuses on the definition of critical thinking as an essential element of mental activity of a person at the modern information society. The paradigm of personal critical thinking is elucidated. The system of problem approaches in the important philosophical concepts is analyzed.

The keywords: critical thinking, information society, mental activity.

Фундаментальною особливістю сучасного суспільства є динамічні та безперервні зміни в русі інформаційного простору. Остання інформаційна революція висунула нову галузь – інформаційну індустрію, яка пов'язана із виробництвом технічних засобів, методів, технологій із метою здобуття нових знань [1]. Найважливішим компонентом інформаційної індустрії є всі види інформаційних технологій, особливо телекомунікації, які спираються на досягнення в комп'ютерній техніці та засобах зв'язку [8]. Ускладнення індустріального виробництва, соціальної, економічної та політичної діяльності людини привели, з одного боку, до зростання потреби у знаннях, а з іншого – до створення нових засобів їх здобуття. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки та інформаційних технологій сприяв розвитку суспільства і обумовив антропологічну складову інформаційної революції, що передбачає вдосконалення не тільки техніки або технологій, але й людини, насамперед її мислення [15, с. 32]. Інформація, ідеї постійно перевіряються, реконструюються, оновлюються та застарівають з великою швидкістю. Тому перед людиною постає необхідність адаптуватися до процесів, що діють у межах суспільства. Під впливом нових можливостей вибору критичне мислення постає як актуальний та важливий інструмент розумової діяльності особистості. Лише цей розумовий інструмент у змозі допомогти людині зорієнтуватися в обширі сучасної інформації, яка постійно оновлюється, і спрямувати свої зусилля на розбудову суспільства нового типу.

Об'єктом статті є базові соціально-філософські концепції, присвячені розкриттю поняття критичного мислення.

Предмет статті – критичність мислення як складова розумової діяльності людини в інформаційному суспільстві.

Мета статті – визначити концептуальність поняття «критичне мислення» в розумовій діяльності людини в межах існування в інформаційному просторі суспільства. Матеріалом аналізу слугують соціально-філософські концепції провідних філософів, які приділяли увагу темі критичного мислення.

На сучасному етапі розвитку суспільства критичне мислення має широке визнання в галузях психології, соціології та педагогіки. Саме термін «критичне мислення» як логічний процес відображення об'єктивної дійсності сприймається неоднозначно у науковій світовій практиці. Залежно від мети дослідження та практичної необхідності він набуває відповідних характеристик та уточнень.

Багато фахівців відзначають, що мислення може бути критичним тільки тоді, коли воно носить індивідуальний характер [19; 17; 14]. Людина повинна думати самостійно і вирішувати навіть найскладніші питання. Згідно з теорією Карла Поппера, будь-яке знання завжди пов'язане із пошуком істини та усуненням помилок безпосередньо шляхом критики теорій та здогадок – як своїх, так й інших [7, с. 165–167]. Критичне мислення не зобов'язане бути зовсім оригінальним: ідея або переконання іншої людини можуть бути прийняті як власні висновки, тому що це немов підтверджує обрану позицію у вирішенні визначеного питання. Людина, яка мислить критично, може розділяти чийсь точку зору, але ґрунтує свій вибір на самостійних висновках. Самостійність, таким чином, є перша і, можливо, найважливіша характеристика критичного мислення [7, с. 289].

Інформація є відправним, але не кінцевим пунктом критичного мислення. Щоб породити складну думку, потрібно переробити інформаційну «сировину» – факти, ідеї, тексти, теорії, дані, концепції. Знання створює мотивацію, без якої людина не може мислити критично. Критичне мислення починається з постановки питань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити [14, с. 198]. Пізнавальний процес на будь-якому його етапі характеризується прагненням, що дозволяє вирішувати проблеми і відповідати на питання, які виникають із його власних інтересів і потреб. Відомий американський соціолог П. Куртц зазначає, що критичне мислення – це, перш за все, інструмент розглядання нескінченного різноманіття навколишніх проблем [19, с. 27]. Американський філософ і педагог Джон Дьюї вважає, що критичне мислення виникає тоді, коли людина починає займатися конкретною проблемою. Тому головне питання, яке слід поставити з приводу ситуації або явища, є питання про те, якого роду проблеми це явище породжує [4; 5]. Це положення підтримує професор Ралф Х. Джонсон: він підкреслює важливість критичного мислення як особливого виду розумової діяльності, що дозволяє людині зробити здорове судження про запропоновану їй точку зору або модель поведінки, який підкреслює роль критичного мислення у вирішенні питань і проблем [18].

Слід звернути увагу на той факт, що критичне мислення прагне до переконливої аргументації. П. Фрейре стверджує, що людина, яка критично мислить, знаходить

власне рішення проблеми і підкріплює це рішення розумними, обґрунтованими доводами, а також визначає, що можливі інші рішення тієї ж проблеми, і намагається довести, що обране рішення логічніше і раціональніше від інших. Будь-яка аргументація має три основні елементи. Центром аргументації, головним її змістом є твердження (яке також називають тезою, основною ідеєю або положенням). Твердження підтримується кількістю доводів. Кожний із доводів, у свою чергу, підкріплюється доказами. Як докази можуть бути використані статистичні дані, цитати з тексту, особистий досвід і взагалі все, що промовляє на користь цієї аргументації і що можуть визнати інші учасники обговорення [16]. Під усіма названими елементами аргументації: твердженнями, доводами й доказами – лежить елемент четвертий: підстава. Підстава – це якийсь загальний засновок, точка відліку, що є спільною для оратора або письменника і його аудиторії і яка дає обґрунтування всій аргументації. Аргументація виграє, якщо враховує існування можливих контраргументів, що або заперечуються, або визнаються можливими. Визнання інших точок зору тільки підсилює аргументацію. Людина, яка вміє критично мислити, яка озброєна сильними аргументами, здатна протистояти навіть таким авторитетам, як друковане слово, сила традиції й думка більшості, такою людиною практично неможливо маніпулювати.

Саме розумний, зважений підхід до прийняття складних рішень про вчинки або цінності є підґрунтям більшості визначень критичного мислення. З цієї позиції критичне мислення – це неперервне скептичне оцінення питань, які постають перед нами. Вона базується на доведенні необхідності практичного використання критичного мислення під час отримання науково невідтверджених фактів. Акцентується увага на скептичному ваганні, яке має важливу роль у процесі осмислення, а отже, у переконанні правильності визначеного висновку [17]. Річард Пауль запропонував роз'яснення критичного мислення як мислення про мислення, коли індивід міркує, щоб поліпшити своє мислення. Тобто з його позиції критичне мислення – не просте мислення, а мислення, що несе самовдосконалення. Це вдосконалення приходить із навичками використання стандартів коректної оцінки розумового процесу. Це відповідає тому, що критичне мислення – це самовдосконалення мислення на основі визначених стандартів [20, с. 46].

Таким чином, можна чітко сформулювати поняття критичного мислення як концепту: критичне мислення є рефлексивне мислення, тобто мислення, яке перевіряє, аналізує само себе, де знання є відправною точкою для використання когнітивних технік та стратегій, що приводить до імовірнісної оцінки та логічного висновку, яким об'єкт керується під час прийняття рішення [20; 17]. Необхідно усвідомлювати сутність критичного мислення, яке спрямоване на розширення меж знання, а не на відображення його через творчість або логіку, та на навчання орієнтуватися в інформації, перш за все, з метою забезпечити себе захистом від намагання деструктивного впливу як на загальні рішення, так і на формування філософського сприйняття картини світу загалом.

Слід зазначити, що людина звернулася у своїх прагненнях пошуку істини до засад критицизму, які започаткували ще в античній філософії Ксенофонт, Сократ,

Платон та впроваджували в активній діяльності давньогрецьких шкіл [2]. Від питань «Що є все?», «Що є я?» розпочався розвиток розуму, який усвідомлює все, що оточує: що існує та не існує, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, слідує логіці та розширює межі своєї компетенції для вирішення суттєвих завдань, які постають перед суспільством та людиною особисто. Критичність мислення постає як науково-філософська проблема в епоху Просвітництва, як засіб впровадження ідей формування вільної і відповідальної особистості суспільства. Дж. Локк, Д. Юм, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант розглядали можливість розвитку й становлення вільного, гармонійного та творчого громадянина крізь призму критицизму [2; 6; 9; 10]. На його засадах ґрунтуються ключові положення класичної німецької філософії суспільства К. Маркса, на противагу яким соціально-філософська позиція Карла Поппера відображає дієвість критики на вплив будь-якої філософської доктрини [9; 7]. Застосовуючи методи судження, які дозволяють визначити взаємозв'язок між питанням і відповіддю, формують відповідальність за ухвалений вибір, формується база для розвитку фундаментальних філософських теорій розвитку мислення І. Канта, Дж. Дьюї, К. Поппера, М. Хайдеггера, Х.-Г. Гадамера, Е. Фромма та ін. Роботи видатних філософів свідчать про те, що критичність – це не тільки невід'ємний елемент розумової діяльності людини, це необхідний інструмент у формуванні нового знання [6].

На підставі проаналізованих робіт можна зробити висновок, що критичне мислення є мислення соціальне. Критицизм виявляється тим більш розвиненим і необхідним «елементом повсякденності», чим більш вільно й демократично те чи інше суспільство. Специфіка критичного мислення можна пояснити так: знання сукупності взаємозалежних критичних питань, здатність запитувати й оперативно відповідати на критичні питання, бажання активно використовувати критичні питання. Немає ніякого суперечності в тім, що визначення критичного мислення говорить про його незалежність і водночас підкреслює його соціальні параметри. В остаточному підсумку будь-який критичний мислитель працює в якомусь співтоваристві й вирішує більш широкі завдання, ніж тільки конструювання власної особистості. Формування сучасної філософської парадигми зумовлене використанням технологій, які, перш за все, пробуджують критичне мислення в кожного члена суспільства окремо, спонукають людину до процесу не тільки пошуку відповідей на поставлені буттям питання, але й на формування саме знання загалом. Критичність має значення не тільки для визначення поведінки людини, це інструмент для опанування та здобуття нових знань і стимул для визначення нових пріоритетів, ідей, теорій, що виходять за межі встановлених стереотипів і загальносформованих поглядів, реалізації альтернативних і раціональних шляхів рішення поставлених завдань (доказ, спростування, гіпотеза). Рівень критичності мислення встановлюється шляхом формування моралі та соціальної відповідальності, об'єктивністю суджень, прагненням до пошуку істини.

Наш час диктує нові умови руху суспільного розвитку. Перетворення й досягнення наукового прогресу спонукають до змін економічного та соціального порядку, а це призводить, зазвичай, і до зміни філософії суспільства. Людина має

бути готова до перебудов, де постає необхідність брати участь у процесах реформації безпосередньо. Тому перспективність наявності критичного мислення у громадянина безумовна. Слід зазначити, що буде доцільно розглянути функціональність критичного мислення в сучасній соціально-філософській парадигмі суспільства, а також визначити його сутність і роль у формуванні соціально-філософської позиції суспільства.

Література

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : Владос, 1994. – 336 с.
2. Барулин В. С. Социальная философия / В. С. Барулин. – М. : Фаир-Пресс, 1999. – 560 с.
3. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис / Д. И. Блюменау. – Л. : Наука, 1989. – 190 с.
4. Дьюи Джонс. Психология и педагогика мышления / Джон Дьюи. – М. : Лабиринт, 1999. – 186 с.
5. Дьюи Джонс. Реконструкция в философии / Джон Дьюи ; пер. с англ. М. Занадворова, М. Шикова. – М. : Логос, 2001. – 161 с.
6. Кант Иммануил. Критика чистого разума / Иммануил Кант ; пер. с нем. Н. Лосского ; сверен и отред. Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным ; примеч. Ц. Г. Арзаканяна. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.
7. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1 : Чары Платона / К. Поппер ; пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. – М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.
8. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции / А. И. Ракитов. – М. : Политиздат, 1991. – 287 с.
9. Рокмор Т. Маркс после марксизма: Философия Карла Маркса / Т. Рокмор. – М. : «Канон+»; РООИ «Реабилитация», 2011. – 400 с.
10. Сморгж Л. Філософія : навч. посіб. / Л. Сморгж – К. : Кондор, 2004. – 414 с.
11. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1980. – 1599 с.
12. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 557 с.
13. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 783 с.
14. Тягло А. В. Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века / А. В. Тягло, Т. С. Воропай. – Х. : Изд-во ун-та внутренних дел, 1999. – 284 с.
15. Урсул А. Д. Информация и мышление / А. Д. Урсул. – М. : Знание, 1970. – 50 с.
16. Фрейре П. Формування критичної свідомості / П. Фрейре. – К. : Юніверс, 2003. – 168 с.
17. Халперн Дайана. Психология критического мышления / Дайана Халперн. – 4-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
18. Johnson Ralph H. Logical Self-Defense / Ralph H. Johnson and J. A. Blair. – 2nd ed. – N.Y. : McGraw-Hill, 1983. – 268 p.
19. Paul Kurtz. Science, critical thinking, and the new skepticism / Kurtz Paul. – Santa Rosa, CA, 1999. – 321 p.
20. Richard Paul. Critical thinking: Tools for Taking Charge of your Learning and your Life / Richard Paul & Linda Elder. – Prentice Hall, 2001. – 428 p.